
УДК 81'373.7; 232.4

Жанна Марфіна

м. Луганськ

ЕТНОЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ЗМІСТ УКРАЇНСЬКИХ ПАРЕМІЙ ІЗ СЕМАНТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ 'СПОРІДНЕНІСТЬ'

У статті проаналізовано образну семантику назв спорідненості в українських прислів'ях. Визначено комунікативно-прагматичний потенціал паремій із семантичним компонентом 'спорідненість' в українській мовно-національній картині світу. Виявлено соціокультурний, антропний та акціональний субкоди в семантиці паремій з центральним семантичним компонентом 'спорідненість'. Визначено жанрово-стильові ознаки вживання прислів'їв з центральними назвами спорідненості.

Ключові слова: мовно-національна картина світу, лінгвальний субкод культури, семантичний компонент, назви спорідненості, паремії, прислів'я.

Кінець ХХ — поч. ХІХ ст. позначився в лінгвістиці зростанням інтересу до національно-культурних особливостей мовної картини світу (В. Кононенко, А. Загнітко, І. Кононенко, Ж. Соколовська, І. Голубовська, С. Єрмоленко, В. Жайворонок та ін.), яка є узагальненим відображенням уявлень про реалії буття в мові представників певного етносу.

До групи слів, що репрезентують цю специфіку, належить система назв осіб, і зокрема, назви спорідненості, які мають етнокультурний компонент семантики, є "константами національної культури" [8: 7]. Це засвідчує традиція їх вживання в літературних і фольклорних контекстах, зокрема паремійних.

Зауважимо, що назви спорідненості становлять окрему групу системи назв осіб, елементи якої закономірно пов'язані один з одним і перебувають у певних відношеннях. Ця група лексики була об'єктом синхронно-діахронного

© Ж.В. МАРФІНА, 2014

(А. Бурячок, Л. Лисиченко, В. Німчук, В. Русанівський, В. Передрієнко, О. Семенов); контрастивного (П. Антонюк, Л. Лисиченко); семантичного (А. Бурячок, О. Тараненко, В. Левицький та ін.); стилістичного (Ж. Марфіна, Н. Журавльова, Е. Ветрова та ін.) аналізу.

Українські мовознавці неодноразово звертали увагу на функціонування номінацій спорідненості саме в пареміях (В. Ужченко, Т. Космеда, Т. Осіпова, А. Чернова, Н. Щербакова, Ю. Макарець, Л. Шутова, Д. Добрусинець та ін.), зіставний аналіз яких виявляє ментальні уявлення українців, стереотипність закріплених в образних структурах асоціацій, ситуацій (І. Осовська, В. Стецюк, В. Кононенко, В. Жайворонко).

Попри значну кількість лінгвокультурологічних та етнолінгвістичних досліджень паремій з семантичним компонентом 'спорідненість' на сьогодні образна семантика назв спорідненості в українських прислів'ях, що посідають важливе місце в повсякденно-побутовому спілкуванні, залишається недостатньо вивченою. Мало розкриті питання групування паремій з компонентом 'спорідненість' навколо субкодів повсякденно-побутової культури українців — антропних, соціокультурних, акціональних. Практично поза увагою дослідників лишаються процеси ситуативного розширення асоціативно-образного ореолу назв спорідненості у складі прислів'їв та приказок.

Відомо, що паремії — це "стійкі відтворювані, культурно марковані одиниці" [7: 535], які є невіддільним компонентом будь-якої мовно-національної картини світу. Вони щонайкраще відбивають соціокультурний досвід, накопичений багатьма поколіннями носіїв національної мови. Дослідники зауважують, що паремії, зокрема прислів'я, найбільше від інших елементів мови відображають "особливості ... народного руху, національної психології, менталітету, стилю певного суспільства" [5: 142]. У них віддзеркалено визначальні для спілкування, кваліфікації, оцінки дій знаки, образні конструкти, сформовані на основі життєвого досвіду етносу. Семіотичними феноменами мови називає паремії Т. Космеда. Ця специфіка виявляється в тому, що прислів'я "мають подвійну спрямованість: з одного боку, — це знаки системи мови з відповідною синтаксичною природою, а з іншого, — мікроконтексти, занурені в дискурсивну сферу, що мають номінативну і комунікативну природу" [3: 11].

Національний паремійний фонд, у якому відтворено уявлення українців про рід, родину, про взаємини між усіма членами сім'ї, зберігає та сконцентровує стійкі асоціативні зв'язки назв спорідненості, що становлять одну з найчисельніших груп паремій [6: 127]. Таке широке вживання назв спорідненості не випадкове, оскільки, на думку лінгвістів, які досліджували їхні фразотворчі потенції, воно зумовлене екстралінгвальними чинниками: кровні зв'язки найближчі, вони відбивають безпосереднє оточення особи, виявляють необмежені можливості для образного слововживання [9: 14]. За визначенням В. Жайворонка, назви спорідненості "пов'язані передусім з народними звичаями, пере-

казами, традиціями — явищами, що підтримують історичну спадковість, тим самим зміцнюючи людську спільноту” [1: 16].

В українців поняття *рід, родина* завжди усвідомлювалися як невіддільна частина соціального й особистого життя індивідууму, “розглядалися як важлива запорука самого існування людини, котра потребувала постійної підтримки й допомоги, що її могли надати лише члени родини, близькі родичі” [2: 57]. Основу нуклеарної сім’ї становлять *батько, мати, син, дочка*, що формують перший ступінь повної спорідненості по прямій лінії, через який здійснюється безпосередній зв’язок з іншими членами родини всіх ліній і ступенів спорідненості.

Традиційно головою родини вважався *батько*. Його соціальна вага визначається не лише статусом голови родини [1: 16–17; 2: 58], еталонністю його поведінки. Батько уособлює життєвий досвід, він є охоронцем сімейних традицій. Батьківські турбота, піклування незамінні в житті людини, що засвідчено у прислів’ях з оцінними означеннями *свій, любенький (любленький), рідний: В любленького татка любленька й кроватка; Своя хата — своя стріха, свій батько — своя втіха; У свого батька і рай, і мука*. Ставлення нащадків до батька завжди було показником людської порядності, честі, вихованості: *Як батька чужими пирогами поминать, то лучче без поминок*.

З-поміж прислів’їв з номінативним центром *батько (тато, татко)* переважають висловлення з узагальненою етносемантикою. Найсамперед — із соціокультурним компонентом. Один із них — ‘генетична спадковість’. Властиво, що в таких пареміях семантико-синтаксичне співвідношення мають назви спорідненості *батько — діти (дитина), син*, як-от: *Батько рибалка, то й діти у воду дивляться; По татку й дитятко; І мій батько таки мався, і я в його вдався; Від доброго дерева добрий і пагонець, од доброго батька піде і добра дитина; Який батько, такий син: виносили з діжки сир; Який куц, така й хворостина, який батько, така й дитина; Який дуб — такий тин, який батько — такий син*. Як бачимо, цю ситуативну ознаку подібності здебільшого виражено за допомогою характерних етномаркованих назв рослинного світу та їхніх частин — пагінець дерева, хворостина з куца, тин з дуба.

Ще один компонент семантики в цій підгрупі паремій — ‘виховання’: *Не той батько, що зродив, а той, що до ума довів; Хто не слухає тата, той послухає ката; Діти батька не учать*. Виділяємо прислів’я із семою ‘опора в житті’ (*Гіркий світ: тато осліп, а діти навпомацьки ходять; Як батька покинеш, то й сам загинеш*); ‘піклування’ (*Батько тисячі синів має, кожному мисочку справляє; Скоріше батько вигодує десять дітей, аніж десятеро дітей одного батька*).

Крім того, прислів’я з номінативним центром *батько (тато)* мають антропні компоненти семантики — ‘правдивість’ (*Мій батько не брехав і мені не велів*); ‘працьовитість’ (*Батько нехай їде орать — його коні знають, а я піду гулять — мене гості чекають*); ‘відвертість і взаєморозуміння в родині’ (*І на рідного батька можна правду казати*).

Паремійне слововживання закарбувало соціальну нерівність різних верств населення. Окрему групу прислів'їв з цією номінацією становлять ті, у яких висловлено іронічні оцінки щодо скрутного матеріального становища батька та його нащадків: *Мій татуньо між двома хлібами вмер: старого не було, а нового не дочекався; Мій батько нікому не винний: у одного позичає, а другому повертає; Батько мій жив не так, як треба: хліб є — солі нема, сіль є — хліба нема. А я живу краще: ні хліба, ні солі; Батько був середній хазяїн: торби по боках, а сам посередині.* Привертає увагу синтаксична структура цих паремійних наративів — перша частина речення окреслює майнову буттєву ситуацію, суть якої фактично розкриває наступний іронічно конотований складник висловлення, приєднаний безсполучниковим зв'язком.

Окрім прислів'їв з позитивною конотацією, є паремії, де *батько* асоціюється з такими негативними явищами: пияцтво (*Збувся тато клопоту: жито змолотив, а гроші пропив*); марнотратство (*Ах, мій батько що мав, то витрусив; Збувся батько лиха: збувся грошей з міха*); егоїзм (*Не плач дитя, не плач! Принесе батько калач, медом помаже, тобі покаже, а сам із'їсть; Батько збирав ложкою, а діти їли варишкою; Каша наша, батьків борці*); байдужість до власних дітей (*Рідний батько, та не своїм дітям; Поки батько народився, а син по світі находився*); ненадійність (*На батька надійся, а сам не плошай; Як Бог дасть, батько хату продасть та собаку купить, то й до хати ніхто не приступить*).

У лінгвокультурологічних розвідках відзначають, що споконвіку матір в українців пошановували, у родині вона була рівнею своєму чоловікові [2: 58]. Паремії з номінативним центром *мати́р* (*мати, мама, матка*) відображають парадигму соціокультурної семантики. Центральні з них два складники семантики:

1) 'природна спорідненість' (*Нема тих яток, де продають рідних мatok; Нема того краму, щоб пошити рідну маму; Нема того краму, щоб купити маму; Матері ні купити, не заслужити; Нема такого дружка, як рідна матушка*), тобто реалія «мати» — це даність, родителька (*Одна мати рождає, да не один обичай дає; Одна мати родить, та не один розум дає; Козака мати родила, а мужика — жінка, а чернця — паніматка*);

2) 'залежність' (*Як помре мати, розбігаються діти з хати, батько їх не вдержить; Нема батька — півсироти, нема матері — повна сирота; Коли умре дитина, то мала долина, а як умре мама, то велика яма; Живої матері можна діждатись, а мертвої — ніколи; Тяжко саду без зозулі, тяжко дочці без матулі; Без матері і сонце не гріє*).

З останнім тісно пов'язаний семантичний компонент 'материнство', що розгортається у низці субкомпонентів. Прислів'я, що відбивають ідеалізовані взаємини *мати́р* — *дитина* (*діти, дитя*), засвідчують характерні епітети (*найкраща, мила* мати/дитя), а також інші оцінні складники: *Яка б дитина не була, а для матері вона найкраща; Всяке дитя матері миле; Матері своїх дітей жаль, хоч найменшого, хоч найбільшого; Людям, як болото, а матері, як золото*.

Соціокультурний компонент семантики цих паремій пов'язаний з акціональними: а) 'зовнішнє та внутрішнє психологічне уподібнення до матері' (*Який талан матіці, такий і дитяці; Нема чого дивувати, така була й її мати; Яка клепка, така й бочка, яка мати, така й дочка; Вилилась у матір, як з воску; Чого мама научить, те й дочка знає*); б) 'співчутливість' (*У дитини заболить пальчик, а в мами — серце; Дітки плачуть, а в матері серце болить*); в) 'турботливість' (*Як мати ріденька, то й сорочка біленька; Мати дітей пушить, а мачуха сушить; Мати з малятами, як ластівка з ластів'ятами; Дякую тобі, мамо, за твою науку, колисала ти мене, колишеш й онуку; На сонці тепло, а коло матері добре; До людей — по розум, до матері — по серце*). Останній компонент акціональної семантики номінації *мати́р* у структурі паремій тісно переплітається в національній мовній свідомості зі значенням *мати́р* = годувальниця, з концептуальним образним ототожненням *мати́р* = земля, як-от: *Мати годує дітей, як земля людей; Не та мати, що родила, а та, що вигодувала*.

Низка паремій із центральною номінацією *мати́р* (*мати, мама*) зорієнтована на відображення повсякденно-побутових взаємин у родині, що виражають глибинні етнокультурні оцінки з антропним компонентом, тобто: 'порадниця' (*Мама вірна порадниця*); 'захисниця' (*Мати праведна — опіка й охорона камінна*); 'терпляча, добра жінка' (*Мене мати цілий вік дурила: казала "битиму", та не била; Рідна мати — брехуха, то мачуха справедлива: як скаже: "Я тобі дам", то вже дасть; а мати "І щоб тебе, і бодай тебе", а сама "Ох коли б, Господи, не сталося чогось дитині з моєї дурної речі"*).

Найменування *мати́р* за аналогією до сакральної власної назви Матері Богородиці містить сему 'святість', що відображає прислів'я *Хто матір забуває, того Бог карає*.

У паремійному слововживанні зафіксовано поєднання в одному контексті назв *батько/тато* й *мати́р/мати/мама/ненька*. У таких прислів'ях насамперед актуалізовано винятковість батьків, їхнє особливе значення в житті кожної людини, що сконцентровано в семантиці узагальнювальних висловлень 'незамінність', 'відданість', 'винятковість', 'вірність': *Нема такого краму, аби купив тата й маму; Все купиш, лише тата й маму ні; Три вірні друзі: батько, мати та вірна дружина*. Утім, оскільки паремії є певними логічними конструкціями, то такі висловлення, у яких поєднано назви спорідненості, увиразнюються відношення між об'єктами дійсності, моделюються співвідношення між властивостями істот, що позначені цими назвами.

Акціональні субкоди повсякденно-побутової культури взаємин між дітьми й батьком/матір'ю закріплені в пареміях із семою 'навчання, виховання' (*Тільки батько й мати знають, як їх діти виростають; Що мати навчить, то й батько не перевчить; Не слухав батька-матері, нехай люди учать*), 'дбайливість', 'господарність' (*Як не стане, то батько дістане, як не буде, то мати добуде*).

Українські паремії відбивають й інший культурно-дискурсивний досвід у побутовому повсякденні: добрі стосунки з батьками вважали запорукою щастя, добробуту, вдачі: *Шануй батька й няньку, то буде тобі скрізь гладенько; За науку цілуй батька й матір в руку*. Зазвичай в образах батька й матері як основоположників сім'ї втілено найкращі моральні цінності, які вони виховують у власних дітях. Цілком природним є те, що батьками пишаються, однак, для українців вищим мірилом гідності є добра репутація у громадській та особистій поведінці — честь, пор: *Батьком-матір'ю не хвались, а хвались своєю честю*.

Батько й мати в українській родині сприймалися як неподільне ціле: *Як помре батько, мама осліпне*.

Запорукою щастя в українській родині завжди були *діти*. Бездітну родину вважали неповноцінною, безрадісною, нещасливою, такою, де панує *горе, пустка, лихо: Горе з дітьми, горе й без дітей; Без дітей тихо, та на старості лихо; Хата з дітьми — базар, без дітей — пустка*. Для батька й матері діти — опора в житті, його сенс, джерело наснаги й сили: *Якби усі діти спали, то не були б батьки старі, а якби дітки не мерли, то вони б і небо підперли*.

Найчисельнішу групу прислів'їв з номінацією *діти* становлять ті, у яких розкрито соціокультурний досвід і особливості етнопедагогіки. За структурно-семантичними особливостями їх можна поділити на такі групи:

1. Прислів'я-повчання, у яких містяться перестороги, застереження: *Люби дитину, як душу, а трясси її як грушу; Діти, як квіти: поливай — рости будуть; Вчи жінку без дітей, а дітей без людей; Учи дітей не страшкою, а ласкою; Гни дерево, поки молоде, учи дітей, поки малі; Ой, мамо, мамо, не пестити так сина, бо бідна на світі пещена дитина*. Такі паремії — це своєрідні дидактичні сентенції, формули, настанови.

2. Прислів'я-застереження щодо рис характеру побудовані за принципом опозиції актуалізованих атрибутів *добрий — лихий (злий): Добрі діти доброго слова послухають, а лихі й дрючка не бояться; Добрі діти — батькам вінець, а злі діти — кінець*.

Українські паремії зберігають розуміння відповідальності за виховання дитини, усвідомлення того, що з появою дитини в сім'ї закінчується безтурботне життя: *Соловей співа, поки дітей нема; До зубів наїсися, а до дітей напсиця*. У деяких прислів'ях стверджується думка про те, що з роками дитина потребує більше батьківських зусиль і уваги. Цей зміст актуалізують вербальні компоненти *не наїсися, не дають спати, не дають дихать* тощо: *Мала дитина — виспишся, більша дитина — не наїсися, велика дитина — не уберешся; Малі діти — малий клопіт, а підростуть буде великий; Більшають діти — більшають і клопоти; Малими були діти, то спати матері не давали, а вирости, то й дихать не дають*. Попри це в етнічному субкоді культури зберігаються стійкі асоціації дитини із *кладом, ягідками* (плодами): *Нащо ліпший клад, коли в дітках лад; У кого дітки, у того і ягідки*.

Традиційно українська родина була багатодітною. Проте складні соціальні й економічні умови, у яких розвивався інститут сім'ї, сформували в певній частині суспільства неоднозначне сприйняття багатодітності. Наприклад, зафіксовано паремії, у яких є іронічне застереження щодо зростання кількості дітей у сім'ї, як-от: *Обложився дітьми, як дід онучами; Подумай жениться, то й діток копиця*. Так само екстралінгвальні чинники зумовили виникнення прислів'їв, у яких простежуємо асоціативний зв'язок *діти — бідність*: *Були колись чорти, та бідного чоловіка діти з'їли; Батько і мати виховують дванадцять дітей, а дванадцять дітей не можуть прогодувати на старість двох батьків; Їжте, діти, сити — на дні потока буде*.

Серед українських паремій з центральними номінаціями *син, дочка* зафіксовано контексти з узагальненим значенням 'кровноспоріднені люди'. Це значення втілено в асоціативному зв'язку спорідненості з деревом: *Сини й дочки — одного дерева листочки*. Аналізований матеріал засвідчує, що в пареміях ці номінації мають і стійкі асоціації негативного змісту, зокрема 'діти — малі статки', що втілено в метонімічних образах *латаної сорочки, обдертої хати* і под.: *У кого суть дочки, у того латані сорочки; Дочки залишають без сорочки; Дочка — обдерихата, все забирає, бо хоче бути багата; Татові на воли грошей не вистачає, а син скрипки забажав*.

Паремії з номінаціями *син/дочка* відбивають і ті сценарії побутового досвіду, коли батьки в їхніх хатах почуваються незатишно, некомфортно, пор. висловлення *Прийдеш до сина — гірка година, прийдеш до дочки — бідоньки, прийдеш до зятя — не своя хата; Мовчить, кишечки, не в сина, а в дочки були в гостях*, де оцінну семантику виражають характерні стійкі сполуки *лиха година, не своя хата*.

Українські прислів'я з центральними номінаціями *син, дочка* засвідчують увагу в побутовій етнокulturі до рис характеру, поведінки, вдачі дітей, які нерідко у структурі одного висловлення становлять опозицію зі знаками «+» та «-». Пор. паремії з такими концептуальними аксіологічними параметрами: **розумний — дурний** (*Розумному сину не збирай — сам наживе, а дурному не зоставляй — усе проживе; Дурному синові батько розуму не купить; Чужий син дурний — сміх, а свій син дурний — плач; Дурному синові і батькове багатство не в поміч; Пропає батько з дурними синами*); **працьовитий — ледачий** (*Ледачому сину худоба не допоможе; Ледащо син — батькові гріх; Батько за дугу, а син уже на возі; У лінивої дочки брудні сорочки*); **гарний — поганий** (*Поганому сину батьківщина не в моду; Від поганого сина батько сивіє*); **багатий — бідний** (*Ліпше солом'яний дід, як золотий син*).

У пареміях із центральними номінаціями *син і дочка* відображено неоднакове ставлення до дітей різної статі. Зокрема, в давнину бажанішим було народження первістка сина-спадкоємця, оскільки дочку від народження готували віддати до іншої родини, виховували практично відданицю. Порівняймо прислів'я з асоціативно-образними зв'язками:

син — 'радість' (*Як син родиться, то й стіни радіють; Як син вродиться то і хата радується*), дочка — 'віддалення' (*Діти — чужа користь, а найбільше того — дочка; Дочка, як ластівка: пощобече, пощобече та й полетить*). Найзагальніше, сконцентрованіше це втілено у прислів'ї *Сини принесуть, а дочки й угли рознесуть*. Попри таке ставлення завжди вважали нормою мати багато і дочок, і синів, що засвідчено в пареміях за допомогою метафоричних сполук, предикативних асоціативних композицій тощо: *Де доньок одна, там доля гірка, а де дівок сім, там доля усім; Сім дочок — свій таночок; Син — не син; два сина — півсина; три сина — ото тільки син*.

В аналізованих пареміях як етнокультурних субкодах зберігається й психологічний досвід сприйняття батьками дітей за гендерними ознаками, як-от: *Син — утіха батька, а дочка — матері*.

Особливу групу паремій становлять усталені повсякденно-побутові комунікати з вокативом, у яких висловлено поради батьків, звернені до сина й дочки в ситуаціях гуляння, розважання, одруження та ін. на зразок: *Гуляй, доню, я ти не бороню; Співай, доню, тоненько у рідної неньки!; Бери собі, синку, хоч свинку, аби тобі мила була; Иди, синку, не гукай, та без мене привикай; Пий, синку, та не похмеляйся та под*.

Низку стереотипних асоціацій виявлено в паремійних контекстах з центральними номінаціями *брат* і *сестра*. Передусім у них відтворено уявлення про добро й зло у стосунках між членами однієї сім'ї, у ставленні одне до одного тощо. Ієрархія структурно-семантичних ознак відображає як позитивне, так і негативне ставлення людей одне до одного, причому паремії з негативним оцінним змістом переважають. Наприклад, позитивне уявлення про взаємини засвідчено у прислів'ях із семами 'взаєморозуміння' (*Сестра з сестрою, як риба з водою; Брати — що коти: погризуться й помиряться*), 'взаємодопомога' (*Як брат брату не допоможе, то що вже чужі люди*), 'єдність' (*Чотири брати в одну дірку стріляють*), 'щастя' (*Добре тому, у кого брат або сестра добрі, а ще добріше — як і сам не лихий*). Натомість негативна семантика висловлень втілена в поняттях 'заздрість' (*Сестра сестрі заздрить в красі; Сестра то була мала, а то від братового добра аж землю вросла; Син від батька розумніший — радість, а брат брата мудріший — зависть*), 'корисливість' (*Не рад брату, а його шмату; Коли бідний, то забуде й брат рідний; Брат любить сестру багату, а чоловік жінку здорову; Брат сестру багату стріча з калачами, а бідну коло порога з сухарями*), 'індивідуалізм, осібність' (*Сестри рідні тоді, як усі вийдуть заміж; Два брати через гору живуть і ніколи один до одного в гості не ходять; Близький сусід кращий від далекого брата; Брат собі драп, а сестра собі несла*), 'жадібність' (*Брат мій, а кури табак свій; Брат братом, а бриндзя за гроші; Хоч ми й брати, але кишені не сестри*), 'обмеженість у стосунках' (*Брат — то не батько, сестра — то не мама; Хоч і в брата, та не своя хата*), 'злиденне життя' (*Брати мої не багаті — нема штанів, самі лати*).

Оскільки прислів'я в комунікації є судженням чи його частиною, то образ, пов'язаний з ним, визначає чи то характер, психотип особи, чи то особливості її дій, чи то обставини дій. У тексті паремія завжди означає ситуацію, є її знаком, маркером соціально унормованих та узагальнених у таких судженнях індивідуальних рис особи-персонажа, якщо йдеться про художній текст.

Вагу паремій з компонентом 'спорідненість' для повсякденно-побутового спілкування засвідчує їх уживання в мові української художньої прози. Типовим є використання таких прислів'їв у ситуаціях, де розкрито особливості родинних взаємин. І саме влучно дібране прислів'я якнайкраще допомагає відтворити глибину й тонкощі стосунків між членами сім'ї.

Саме як образні знаки-оцінки сприймаються такі паремії в мовних партіях персонажів, як-от: *Зародило їх у мене, як на ярмарку. А дочки, сказано, залишать без сорочки* (М. Стельмах "Велика рідня"); — *І годі тобі хвалитись дітьми. Хвалила ж сова своїх дітей, що нема кращих на світі, а яка ж там совина краса?* — сказав Кайдаш (І. Нечуй-Левицький "Кайдашева сім'я"); — *За таку науку цілуйте, діти, батька в руку* (Г. Квітка-Основ'яненко "Маруся"); *Як же не стати тобі у пригоді, коли ти в мене найближча родина. Адже в мене не поле засіяно родиною* (М. Коцюбинський "На віру"); у мові наратора: *Поставив себе на місце Марійки і незабаром розбирався в усіх її ходах, як у своїх думках, а коли дійшла мова, що від малих дітей болить голова, а від великих — серце, і яке горе матерям, які мають дочок, та не знають, в які руки попадуться, — він уже знав, приблизно, що піде за цими словами...* (М. Стельмах "Велика рідня"); *Сказано, у дитини заболить пучка, а в матері серце* (Марко Вовчок "Козачка"); *Яково ж то було Веклі, матері її дивитися на свою доньку, що хоч вона була і її дитя, і що кожній матері своя дитина мила, а тут сама бачить, що її Оксана — красуня усьому селу...* (Г. Квітка-Основ'яненко "Сердешна Оксана").

Отже, аналізований матеріал засвідчив широту семантики паремій з центральними номінаціями спорідненості як знаками етнічної повсякденно-побутової культури, в якій для українців родина і родинні стосунки перебувають на чолі соціальної організації людського життя. В українських прислів'ях узагальнено народний погляд на призначення сім'ї, роль і місце кожного члена родини, передано всі етапи її розвитку й функціонування. Паремійне слововживання номінацій на позначення спорідненості тяжіє до стереотипізації соціальних оцінок, норм поведінки, їх психологічних вимірів.

Подальше дослідження цієї проблеми виявляється перспективним у зв'язку з необхідністю поглибленого вивчення структури мовно-національної картини світу через код культури.

1. Жайворонок В. Українська етнолінгвістика : Нариси / Віталій Жайворонок. — К. : Довіра, 2007. — 262 с.

2. Кононенко В.І. Українська лінгвокультурологія / Віталій Кононенко. — К. : Вища шк., 2008. — 327 с.
3. Космеда Т.А. Комунікативний кодекс українців у пареміях : Тлумачний словник нового типу / Т.А. Космеда, Т.Ф. Осіпова. — Дрогобич : Коло, 2010. — 272 с.
4. Макарець Ю.С. Концепти рід, родина, сім'я в мовній картині світу українців / Ю.С. Макарець, О.М. Сліпчук // Наукові записки : Філологічні науки. Кн. 1. — Ніжин, 2013. — С. 75 — 79.
5. Осовська І.М. Стереотипи сімейних стосунків у паремійному фонді німецької мови / І.М. Осовська // Наук. вісник Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. — 2010. — № 7. — С. 141 — 145.
6. Пазяк М.М. Українські прислів'я та приказки : Проблеми пареміології та пареміографії / М.М. Пазяк. — К. : Наук. думка, 1984. — 203 с.
7. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. — Полтава : Довкілля — К., 2010. — 844 с.
8. Чернова А.В. Концепти “батько”, “мати” в українській лексико-фразеологічній системі світу : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Чернова А.В. — Д., 2010. — 20 с.
9. Щербакова Н.В. Фразеологізми з назвами людей у лексичному наповненні : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Щербакова Н.В. — Х., 2002. — 20 с.

Статтю отримано 11.02.2014.

Zhanna Marphina

Luhansk

LINGUISTIC AND NATIONAL PICTURE OF THE UKRAINIAN PROVERBS (PAREMY) WITH THE SEMANTIC COMPONENT OF “KINSHIP”

The article deals with the analysis of the figurative semantics of the names of kinship in the Ukrainian proverbs. The communicative and pragmatic potential of the proverbs with the semantic component of “kinship” in the Ukrainian linguistic and national picture of the world has been defined. The sociocultural, anthropic and actional subcodes in the semantics of the proverbs with the central semantic component of “kinship” have been revealed. The genre and style features of the proverbs with the central names of kinship have been analyzed.

Key words: linguistic and national picture of the world, lingual subcode of culture, semantic component, names of kinship, paremy, proverbs.

Мовна мозаїка

БОЖЕ, УКРАЇНУ ЗБЕРЕЖИ, ГОСПОДИ, ПОМИЛУЙ НАС

Звертаючись у молитвах до *Господа Бога*, дехто вживає форму *Господе*, очевидно, під впливом форми *Боже*. Потрібно запам'ятати, що слово *Бог* і назви, які його замінюють (*Вседержитель*, *Господь*), у кличному відмінку мають різні закінчення. Відповідно до правил чинного українського правопису (див.: Український правопис. — К. : Наук. думка, 1998, § 53, п. 1, 2) слово *Бог* приєднує закінчення **-е** (*Боже*), а *Вседержитель* — закінчення **-ю** (*Вседержителю*). Виняток становить назва *Господь*, бо вона єдина з іменників II відміни, що вживається із закінченням **-и**, пор. у молитвах: *Господи, помилуй, Господи, помилуй, Господи, помилуй нас*.

Отже, звертаючись до *Бога*, уживайте форми *Боже, Вседержителю, Господи*.

Катерина Городенська